

УДК 378:373

Ольга Толстих,
аспірант кафедри педагогіки та психології
Херсонського державного університету

ЕСТЕТИЧНЕ СВІТОСПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Автор статті обґрунтовує особливості естетичного світосприймання молодших школярів на основі аналізу досліджень вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Розкриває історичний аспект питання естетичного виховання учнів засобами мистецтва; з'ясовує роль естетичного компонента в освітньому процесі; характеризує мистецтво як чинник естетичного виховання.

Ключові слова: естетичне світосприймання; молодші школярі; історичний аспект.

Автор статті обґрунтовує особливості естетичного світосприйняття молодших школярів на основі аналізу досліджень вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Розкриває історичний аспект питання естетичного виховання учнів засобами мистецтва; з'ясовує роль естетичного компонента в освітньому процесі; характеризує мистецтво як чинник естетичного виховання.

Ключевые слова: эстетическое мировосприятие; младшие школьники; исторический аспект.

The article substantiates the peculiarities of aesthetic outlook of younger pupils on the basis of studies of domestic and foreign pedagogy. The author reveals the historical aspect of the question of aesthetic education of students by means of art; clarifies the role of the aesthetic component of the educational process, describes art as a factor in aesthetic education.

Key words: aesthetic outlook, younger students, the historical aspect.

Дослідження поняття «естетичне світосприймання» педагогічною наукою обумовлюється тим, що педагогіка включає в себе не лише знання з різних наук, але й елементи художнього, образного освоєння світу. Розв'язання педагогічних завдань тільки за допомогою раціональних, логічних схем часто буває недостатнім. Підхід, у якому переплітаються науковий і художній спосіб освоєння світу, гармонійніший, оскільки долається диспропорція між інтелектуальною й художньо-естетичною основами освітнього процесу.

У педагогічних працях завдання формування естетичного світосприймання в учнів вирішується в процесі естетичного виховання. Тому цілком обґрунтованим є наше звернення до окремих історичних аспектів питання естетичного виховання учнів засобами мистецтва.

На сучасному етапі пошукову роботу для розв'язання проблем естетичного виховання підростаючого покоління й підготовки вчителів до означеної діяльності ведуть Н. Бібик, О. Дем'янчук, І. Козловська, С. Коновець, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Отич, О. Сисоєва, С. Соломаха, наукові доробки яких лягли в основу концепцій естетичної підготовки майбутніх учителів, серед яких:

- концепція О. Щолокової (міждисциплінарного культурологічного підходу);
- концепція О. Рудницької (інкультурація особистості, а саме: процес «присвоєння» і трансляції особистістю культурних надбань);
- концепція Л. Масол (художньо-культурологічної освіти);
- концепція О. Горемичкіна, Н. Миропольської, М. Стародубцевої, О. Шевкун (увага у спілкуванні з мистецтвом концентрується на глибині співпереживання, багатстві асоціативного мислення, стійкості інтересів).

Аналіз основних праць у контексті дослідження засвідчив, що наукових доробок місця й ролі естетичного виховання в освітньому процесі з опорою на положення про нероздільний зв'язок естетичного виховання з культурою народу відчутно недостатньо.

Мета статті: обґрунтувати особливості естетичного світосприймання молодших школярів на основі аналізу досліджень вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

Реалізація поставленої мети вимагатиме, на нашу думку, розв'язання таких завдань:

- 1) розкрити історичний аспект питання естетичного виховання учнів засобами мистецтва;
- 2) з'ясувати роль естетичного компоненту в освітньому процесі;
- 3) охарактеризувати мистецтво як чинник естетичного виховання.

Естетичне виховання є відображенням культурного прогресу нації, її традицій – з одного боку, а з іншого – воно стимулює розвиток культури народу, активно впливає на створення нових духовних цінностей, підсилює інтерес до творів мистецтва, пам'яток історії і культури народу, до національних звичаїв та обрядів, тим самим невпинно стимулюючи розвиток нації, держави. Та водночас естетичне виховання впливає й на свідомість окремої особистості, формуючи її естетичне світосприймання й становлення світогляду. Одним із завдань естетичного виховання як складової виховного процесу є розвиток здатності особистості сприймати мистецтво, щоб у подальшому перетворювати дійсність за законами краси в різних сферах діяльності.

Зауважимо, що протягом усієї історії педагогіки естетичний компонент був неодмінним складником освітянського процесу. Традиції застосування мистецтва як одного із засобів педагогічної освіти мають вікову історію. Проте, майже до XVIII ст. перевага надавалася музичному мистецтву, що пояснюється його безпосереднім зв'язком із релігійним

культури. Наприклад, у діяльності братських шкіл на межі XVI–XVII ст. живопис виступав лише допоміжним чинником поруч з музикою, поезією, танцем у неодмінному навчальному предметі – шкільній драмі.

Мистецтво як основний чинник естетичного виховання молоді широко застосовувалося у просвітницькій діяльності. Педагог як яскрава особистість у своїй роботі намагався втілити в життя ідеї гуманізму, доброти, милосердя й краси. З цього приводу Г. Сковорода зазначає, що педагог повинен пізнавати й вдосконалювати природні здібності дітей через їх залучення до «грецьких муз» – музики та живопису, які разом із розумовим розвитком допоможуть учням у пізнанні навколишнього світу й самого себе [4, с. 238].

Не втрачають актуальності праці К. Ушинського, які розкривають специфіку формування естетичного світосприймання дитини [6]. На думку вченого, безпосередньо впливає на учнів естетична вихованість учителя й батьків: «Статуї, картини, природа діють скоріше на дорослих, а вони вже привносять цей вплив у життя, в слова, в рухи, в домашній круг, в одяг, в поводження з дітьми – і вже в цій формі діти сприймають вишуканість» [6, с. 306].

На особистісні якості педагога звертали увагу й видатні діячі культури і мистецтва, вважаючи ідеалом цієї професії людину з багатогранними знаннями, високими моральними та естетичними якостями, яка вміє цінувати мистецтво. Так, велику увагу професійним й особистісним якостям учителя приділяли М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко.

Традиції застосування мистецтв у процесі підготовки майбутніх учителів розвивались у практиці навчальних закладів України ХХ ст. Суттєву роль у педагогічних пошуках відіграли кращі представники українського живопису: Г. Левицький, О. Мурашко, М. Пимоненко, Т. Яблонська, О. Шовкуненко.

За часи радянської влади вперше було поставлено задачу загального естетичного виховання учнів на відміну від тенденції дореволюційного елітного естетичного виховання. Крім того, суспільство взяло на себе виховні функції у формуванні підростаючого покоління, що призвело не тільки до суцільної ідеологізації (на позитивних і негативних рисах якої ми не будемо зупинятися), але й до неперервного естетичного виховання. Особливою рисою естетичного виховання особистості радянського періоду була ідея загального характеру естетичного ставлення до світу через формування в учнів естетичного (мистецького) сприймання: сприймання краси природи; сприймання творів мистецтва; сприймання естетики побуту.

Естетичний вплив творів мистецтва, і живопису зокрема, можливий за наявності в особистості не тільки певного рівня естетичної культури й естетичного смаку, але й певного рівня культури інтелекту. Для розуміння й сприймання найкращих творів мистецтва важливо мати певні знання з

історії письменства, музики, живопису, скульптури, архітектури. Учителю повинен прагнути, щоб учні поступово навчалися розуміти й відчувати красу не лише простих форм мистецтва, а й складних, піднесених. Наприклад, щоб дитина відчувала не тільки красу народного декоративного розпису, але й живопис Рафаеля і Левітана. Таким чином, виникає необхідність навчання молодших школярів відповідному аналізу мистецького твору, що сприятиме розвитку естетичного судження й формуванню в учнів естетичного сприймання світу.

Важливо пригадати постулат В. Сухомлинського про *вчасність* естетичного впливу на дітей: «Те, що втрачено в дитинстві, ніколи не поповнити в роки юності і, тим більше, у зрілому віці. Це правило стосується всіх галузей духовного життя дитини, особливо естетичного виховання» [5, с. 134]. Учителям початкових класів В. Сухомлинський радив давати простір для дитячої творчості, в якій дитяча фантазія розкривається в повній мірі. Важливо, писав він, зберегти, «не зруйнувати дитячу мову казкового бачення світу» [5, с. 132].

У наш час історично усталені традиції підготовки майбутніх учителів набувають нового соціокультурного значення, насамперед тому, що положення про значущу роль мистецтва у виховному процесі стає провідним для сучасної педагогічної і філософської думки.

Пошуки шляхів формування естетичного світосприймання в молодших школярів є складним і багатоплановим процесом. Ми поділяємо думку видатного науковця В. Шацької про формування в учня естетичного сприймання світу шляхом «виховання любові до прекрасного і здатності самому створювати прекрасне» [8, с. 21]. Отже, підготовка майбутніх учителів включає завдання розвитку в молодших школярів естетичної сприйнятливості у формуванні системи естетичних уявлень, почуттів, переживань, у вихованні естетичних смаків на основі поступового ознайомлення з творами мистецтв різних видів і жанрів, а також вихованні здатності повноцінного сприймання та правильного розуміння прекрасного: в природі, в суспільному житті, в думках і вчинках людини, в побуті, в мистецтві [8]. В. Шацька наголошувала, що «про твір мистецтва треба думати, треба обмінюватися про нього думками з іншими» [8, с. 19], тому вчителю необхідно навчити дітей думати і висловлювати свої міркування про живописний твір. Сприйнятий і оцінений твір живопису спонукає дитину до активного прояву себе в житті як особистості, пробуджує її прагнення до краси.

На думку С. Сисоєвої «сприймати твори мистецтва не можна без затрат певних розумових сил, без зосередженості їх на художньому творі» [3, с. 7]. Для того, щоб твори мистецтва розкривалися перед людиною у своєму пізнавальному, естетичному й моральному значенні, стверджує науковець, учителю необхідно розвивати в учнів здатність сприймати твори мистецтва як художнє відображення життя. Таке художнє пізнання дійсності (поряд із науковим) є важливим засобом відображення й

пояснення дійсності, одним із засобів естетичного виховання особистості.

Особливість естетичного сприймання залежить від певного виду мистецтва, художнє відображення життя в якому відбувається за законами, характерними для цього виду мистецтва. В естетичному розвитку особистості велику роль відіграє образотворче мистецтво й живопис як один з найпоширеніших його видів. Вважаючи живопис одним із засобів ознайомлення учнів із життям, О. Сисоєва досліджувала процеси взаємозв'язку між естетичним сприйманням учнями об'єктів дійсності й ставленням до жанрів живопису [3, с. 41]. У процесі сприймання художньої картини О. Сисоєва, підтримуючи думку М. Волкова, вбачає два етапи: I етап – чуттєве сприймання на рівні зорового образу; II етап – осмислення цього образу. Проте без відтворення того, що особистість сприйняла (у словесній формі (висловлення свого ставлення – оцінки, судження) й у вигляді естетичної діяльності (художньо-практичної, естетично-перетворюючої)) не досягається головна мета сприймання твору мистецтва – його вплив на формування естетичного світосприймання [3].

Ми поділяємо думку вчених (Е. Крупник, І. Лосєва, Ю. Лотмана), які вважають, що живопис може виступати засобом естетизації поведінки особистості, а завдання вчителя полягає у залученні цього засобу для впливу на учнівську поведінку.

- Ураховуючи той факт, що за останні 16 років вищі навчальні заклади значною мірою втратили орієнтири виховання, не сформували цілісного ідеалу виховання, який відповідав би сучасним потребам у випускниках ВНЗ, будь-які пошуки в цьому напрямку вважаємо вкрай важливими. Так, у працях О. Рудницької наголошується на винятковій ролі художнього сприймання в контексті культурологічної підготовки майбутнього вчителя, підкреслюється, що сучасність вимагає не лише вчителів того чи іншого предмета, а й просвітяків, вихователів, духовних наставників молоді [2, с. 43].

Історичні передумови становлення національної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів найповніше й різнобічно розкриті в науковій роботі Л. Хомич [7].

Проведений аналіз дисертаційних досліджень з теорії і методики професійної освіти за останні роки Д. Горбачова, С. Замашна, Л. Зімакова, Л. Кекух, Л. Ковальчук, Н. Колесник, Г. Кондратенко, Л. Кондрацька, Л. Лимаренко, О. Малахова, В. Мирошниченко, Н. Могілевська, О. Плотницька, С. Руссков, З. Сирота, О. Сорока, Н. Терещенко, О. Федій, П. Харченко, Є. Чернишова, О. Шквир, Н. Шмирьова дозволяє стверджувати, що в системі освіти й виховання відбувається зміна орієнтації з вузькоспеціалізованої підготовки студентів на підготовку художньо-творчої особистості, надається пріоритет розвитку загального культурного рівня майбутнього вчителя. Історично обумовлені традиції освіти студентів педагогічних ВНЗ сьогодні набувають нового соціокультурного значення, бо саме сучасна філософська й педагогічна наука провідну роль у вихованні особистості відводить мистецтву.

У зміст підготовки майбутнього вчителя (на думку С. Коновець) необхідно включити основні (обов'язкові) складові, а саме: 1) особистісний (культурологічний) розвиток; 2) опанування психолого-педагогічними і фаховими знаннями та вміннями; 3) набуття професійно-методичної майстерності [1, с. 15].

Таким чином, естетичне сприймання світу молодшими школярами ґрунтується на певному рівні загальнолюдського світосприймання, що спирається, насамперед, на моральні якості особистості та не є сталим детермінованим процесом, а індивідуально-типологічним явищем, обумовленим різними внутрішніми й зовнішніми факторами.

Одним із факторів формування естетичного світосприймання в молодших школярів виступає мистецтво. Його сприймання є одним із засобів пізнання дійсності та самопізнання, що стає можливим лише за умови врахування індивідуальних особливостей дитини, які впливають на її сприймання оточуючого світу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні характерних особливостей естетичного світосприймання учнів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва : метод. посіб. [для студ. пед. навч. закл.] / Світлана Коновець. – Рівне : Агенція МІСО, 2002. – 76 с.
2. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька : [навч. посіб.] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
3. Сисоєва О. В. Естетичне ставлення дітей до творів живопису / О. В. Сисоєва. – К. : Радянська школа, 1968. – 112 с.
4. Сковорода Г. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті (товариська розмова про душевний мир) / Григорій Сковорода : твори: у двох т. – К. : Обереги, 1994. – Т. 1: поезії, байки, трактати, діалоги. – С. 325–358.
5. Сухомлинський В. А. Избранные произведения в 5 т. / под ред. А. Г. Дзевежина. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 2. – 718 с.
6. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський ; ред. О. І. Піскунова. – К. : Рад. школа, 1983. – 418 с.
7. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: історико-теоретичний аспект / Л. О. Хомич // Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початкових класів та дошкільних закладах : зб. ст. за матеріалами міжвуз. наук.-практ. конф. (квітень 1996 р., Полтава) : [2-х ч.]. – Полтава, 1996. – Ч. I. – С. 98–101.
8. Шацкая В. Н. Эстетическое воспитание детей в семье: стенограмма публичной лекции / В. Н. Шацкая. – М. : Знание, 1954. – 24 с.